

Polityka publiczna w zakresie otwartych zasobów: Unia Europejska

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza działań podejmowanych na poziomie UE, dotyczących otwierania cyfrowych zasobów, takich jak wytwory kultury, prace naukowe bądź materiały edukacyjne, wraz z rozpoznaniem ich motywów oraz skutków. Unia Europejska, w której tworzy się wiele dzieł należących do każdej z wymienionych dziedzin i która przyznaje, że są to zasoby strategiczne dla jej rozwoju, podejmuje działania w zakresie polityki publicznej w celu zachowania równowagi pomiędzy interesem publicznym (społecznym), czyli dostępem do owych zasobów, jak i interesem prywatnym, a więc prawami właścicieli. Ze względu na odmienny charakter i miejsce tych zasobów w gospodarce, działania te nie mają jednorodnego charakteru. Zasobami naukowymi i edukacyjnymi zajęto się około 10 lat wcześniej niż zasobami kultury. Również interes społeczny, czyli dostęp odbiorców, okazał się w ich wypadku ważniejszy niż prywatne prawa własności.

Słowa kluczowe: otwarte zasoby, otwarta kultura, otwarta nauka, otwarta edukacja, polityka publiczna, Unia Europejska, cyfryzacja.

Public policy in the field of open resources: the European Union

Abstract

The purpose of the paper is to study the actions undertaken by the European institutions, aiming at a larger openness of resources, such as cultural works, scientific publications and educational materials, as well as to examine the motivations and results thereof. The European Union, being the area of production of a significant number of works belonging to each of the aforementioned categories, views these resources as strategic to its development. Thus it has taken diverse measures in order to maintain an appropriate balance between the public (social) interests, understood as open access to the resources, and the private interests, prioritising the protection of the owner's rights. The paper demonstrates that these actions are not uniform due to a diverse character and standing of these resources in the economy. The first instruments regarding scientific

and educational resources had been implemented ten years before the implementation of legislative measures concerning the cultural products. Hence the public interests, meaning users' access, were treated as more important than the private proprietary rights.

Keywords: open resources, free culture, open access, open education, public policy, the European Union, digitisation.

Otwarte zasoby to pojęcie, które sformułowane zostało w momencie, gdy technologie informacji i komunikacji (TIK), a w szczególności narzędzia takie, jak komputery czy urządzenia mobilne oraz dostęp do Internetu stawały się coraz bardziej popularne. Dzięki demokratyzacji TIK pojawiły się nowe możliwości wytwarzania, dystrybucji i promocji różnych dóbr informacyjnych, a więc mających postać cyfrową. Zaczęli z nich korzystać zarówno twórcy, chcący rozpowszechniać własne dzieła na szerszą skalę, jak i konsumenci, którzy uzyskali możliwość dzielenia się między sobą różnymi treściami. W ten sposób zapoczątkowany został proces dezintermediacji, polegający na eliminacji z łańcucha tworzenia wartości różnych pośredników, np. producentów, wydawców, drukarzy czy też dystrybutorów.

Tymczasem duża część dóbr informacyjnych, które zaczęły być rozpowszechniane w sieci, stanowiła sedno działalności różnych gałęzi przemysłu, takich jak chociażby przemysł wydawniczy czy też muzyczny. Wyeliminowanie z łańcucha wartości głównych podmiotów działających w sektorach, sprawujących wcześniej funkcję *gatekeeperów*¹, spowodowało, że nie tylko osłabła ich pozycja w stosunku do innych podmiotów sektora, ale i zagrożone zostały ich przychody, a także kondycja sektorów jako takich, wyrażonych ze *status quo*.

Kryzys w sektorach wytwarzających dobra informacyjne spowodował, że wskazana stała się interwencja na poziomie polityki publicznej w celu zapobieżenia kryzysowi oraz przywrócenia równowagi. Przyjęła ona formę działań z użyciem licznych instrumentów ekonomicznych, prawnych i politycznych oraz organizacyjnych². W wypadku analizowanych w niniejszym artykule zasobów szczególną rolę odgrywają instrumenty prawne, takie jak regulacje związane z prawem autorskim i jego przystosowaniem do nowych, zmienionych warunków – środowiska cyfrowego. Ważne są również działania na poziomie ekonomicznym oraz organizacyjnym, polegające na tworzeniu

¹ *Gatekeeper*, portier, bramkarz – pojęcie oznaczające podmiot, który dokonuje selekcji. W wypadku np. radia, *gatekeeperem* jest wydawca, który układa *playlistę*. Dokonuje w ten sposób selekcji dostępnych utworów, wpuszczając na antenę tylko te, które pasują bądź do audycji, bądź też do profilu stacji. W przemyśle kultury czy kreatywnym to właśnie owi portierzy często decydują o tym, które dzieło, otrzymane od twórcy, może zostać skierowane do produkcji, dystrybucji i promocji.

² M. Dragičević-Šešić, *Kultura: zarządzanie, animacja, marketing*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2010.

programów rozwoju i wsparcia w problematycznych dziedzinach, z uwzględnieniem z jednej strony interesów społecznych oraz, z drugiej, poszczególnych interesariuszy.

Obszarem badań zakreślonym na potrzeby niniejszego opracowania jest Unia Europejska i jej działania w zakresie polityki publicznej związane z szukaniem rozwiązań dotyczących nowego zjawiska, jakim stały się dostępne w sieci zasoby. Ze względu na ograniczenia, związane z objętością niniejszego tekstu, skupiono się wyłącznie na inicjatywach realizowanych na poziomie unijnym. Chociaż znajdujące one w dużym stopniu odzwierciedlenie w polityce prowadzonej w poszczególnych krajach, to jednak szczegółowa analiza każdego z nich wymagałaby bardziej pogłębionych, a więc i obszerniejszych badań.

Definicja otwartych zasobów

Termin „otwarte zasoby” (*open content*) został po raz pierwszy zaproponowany przez D. Wileya w 1998 r. w odniesieniu do utworów³ publikowanych na tzw. „licencjach otwartej treści” (*Open Content License*). Nawiązuje on do pojęcia „wolnego oprogramowania” (*free software*)⁴, w odniesieniu do którego po raz pierwszy sformułowano wolnościowe uprawnienia dla jego użytkowników. Wiley definiuje *open content* jako treść, co do której uprawnienia autorskie wykraczają poza oferowane przez tradycyjnie pojmowane i obowiązujące prawo autorskie. Jest to więc treść publikowana według zasad umożliwiających użytkownikowi jej wykorzystywanie na różne sposoby, których obowiązujące dziś prawo autorskie nie obejmuje. Są to: prawo do swobodnego ściągania treści, kopiowania, składowania i zarządzania nią, do ponownego wykorzystania, do jej modyfikacji, do łączenia z innymi materiałami i do dzielenia się nią. Zestawienie uprawnień przedstawia poniższa tabela.

³ Wiley w definicji używa sformułowania „any copyrightable work” (każde dzieło podlegające prawu autorskiemu). Odpowiada więc ono polskiemu pojęciu „utwór” w rozumieniu Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Zgodnie z ustawą utworem nazywamy „każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia” (por. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19940240083>, dostęp 8.10.2014).

⁴ Wolne oprogramowanie w rozumieniu Free Software Foundation to oprogramowanie, które określają cztery rodzaje wolności: wolność do dowolnego korzystania, w dowolnym celu (bez ograniczeń typu „30-dniowa wersja próbna”, „do wykorzystania niekomercyjnego”), wolność badania, jak program działa i przystosowania go do swoich potrzeb, wolność dystrybuowania kopii, wolność poprawiania programu i udostępniania poprawek innym (por. *What is Free Software? – FSFE*, <http://fsfe.org/about/basics/freesoftware.en.html>, dostęp 9.10.2014). Co ważne, wolne (free) oznacza tutaj nie tyle „darmowe”, ile „wolne” w rozumieniu takim jak w wyrażeniu „wolność słowa”.

Tabela 1. Uprawnienia użytkowników *open content*

Rodzaj uprawnienia	Opis
<i>Retain</i> (ściągnięcie, kopiowanie, składowanie, zarządzanie)	prawo do tworzenia, posiadania i kontrolowania kopii danej treści
<i>Reuse</i> (ponowne wykorzystanie)	prawo do użycia treści na różne sposoby (np. w szkole, na stronie internetowej, w materiale wideo itp.)
<i>Revise</i> (możliwość modyfikacji)	prawo do wprowadzania zmian, dostosowywania, modyfikowania lub zmieniania samej zawartości (np. tłumaczenie treści na język obcy)
<i>Remix</i>	prawo do łączenia treści pochodzącej z różnych materiałów, w formie oryginalnej lub zmienionej, w celu stworzenia czegoś nowego (np. włączenie treści w tzw. <i>mashup</i>)
<i>Redistribute</i> (rozpowszechnianie)	prawo do dzielenia się z innymi kopiami oryginalnych treści, treści z wprowadzonymi przez siebie zmianami, sporządzonymi na ich podstawie remiksami (np. możliwość przekazania kopii treści znajomemu)

Źródło: *Refining the Definition of „Open” in Open Content*, <http://opencontent.org/blog/archives/3442>, dostęp 17.09.2014.

Zasady te dotyczą każdego utworu w rozumieniu ustawy o prawie autorskim, można więc do otwartych zasobów włączyć dzieła kultury (literaturę, muzykę, film, fotografię itd.), prace naukowe (książki, artykuły itd.) oraz materiały edukacyjne. Wiley zaznacza w swojej definicji, że termin ten nie obejmuje oprogramowania, które najczęściej jest nazywane *free software* (wolne oprogramowanie) lub *open source software* (oprogramowanie o otwartym kodzie)⁵ i które jest regulowane w odmienny sposób.

Warto zaznaczyć, że wymienione wyżej obszary są częścią szerszego ujęcia, nazywanego otwarta wiedza (*Open Knowledge*), zaproponowanego przez Fundację Open Knowledge⁶. Zalicza się do niej dzieła muzyczne, filmowe, książkowe i inne (produkty kultury), dane naukowe, historyczne, geograficzne i inne (m.in. teksty naukowe) oraz informacje rządowe lub inne informacje administracyjne⁷ (otwarte dane). Ze względu na ograniczenie zamieszczone w tytule badania, obszar otwartych danych (np. administracyjnych), które w dużej części nie podlegają prawu autorskiemu, nie będzie ujęty w analizie.

Otwarta nauka, otwarta edukacja oraz otwarta kultura, chociaż należą do wspólnego obszaru otwartych zasobów, to zjawiska o odmiennej specyfice. Jej źródłem jest przede wszystkim umiejscowienie w gospodarce. Naukę i edukację uznawano za obszary strategiczne dla rozwoju o wiele wcześniej, niż miało to miejsce w wypadku kultury (w sensie: sektora kultury). Szczególnie badania naukowe są uważane za podstawę budowania innowacyjnej gospodarki. W wypadku otwartej kultury sprawa przedstawia się inaczej, co wynika z samej definicji pojęcia „kultura”. Rozumiejąc

⁵ *Defining the „Open” in Open Content*, <http://opencontent.org/definition/>, dostęp 8.10.2014.

⁶ *Open Knowledge: About*, <https://okfn.org/about/>, dostęp 12.10.2014.

⁷ *Definicja Wiedzy Otwartej*, <http://opendefinition.org/od/1.0/pl/>, dostęp 12.10.2014.

kulturę w sposób szeroki, jako „zespół wartości, przekonań, tradycji, zwyczajów itp. służących tworzeniu tożsamości grupowej i jednoczeniu grupy”⁸, należałoby ją uznać za fundament funkcjonowania każdej społeczności, a więc przedmiot szczególnego zainteresowania ze strony państwa. W wąskim rozumieniu, kwestia ta przedstawia się odmiennie, gdyż termin oznacza tutaj sektor kultury jako jeden z sektorów gospodarki. Część tego sektora należy do sfery prywatnej, gdzie państwo reaguje najczęściej tylko wówczas, gdy pojawia się zawodność rynku.

W związku z powyższym, polityka w odniesieniu do wymienionych obszarów nie jest i nie może być jednorodna, co znajduje również swoje odzwierciedlenie w rozdzieleniu tych kwestii pomiędzy różne instytucje. Na poziomie Unii Europejskiej organem wykonawczym jest Komisja Europejska, zaś każdy z 28 komisarzy jest odpowiedzialny za jedną dziedzinę, wśród których znajdujemy agendę cyfrową (Neelie Kroes), edukację i kulturę (Androulla Vassiliou) oraz badania, innowacje i naukę (Maire Geoghegan-Quinn)⁹.

Polityka państwa jest realizowana zarówno na poziomie poszczególnych państw, jak i UE, za pomocą serii instrumentów, do których należą instrumenty ekonomiczne, prawne i polityczne oraz organizacyjne¹⁰. W ramach tego pierwszego instrumentu, państwo finansuje (na różne sposoby, np. udzielając kredytów, oferując stypendia czy też przeznaczając darowizny na różne cele) działalność należącą do poszczególnych obszarów, w ramach drugiego – wprowadza regulacje, zaś w ramach trzeciego – powołuje instytucje czy też projekty mające na celu wspieranie rozmaitych działań.

Geneza zjawiska

Pierwsze inicjatywy z zakresu *open content*, czyli otwierania zasobów, wywieść można z dwóch źródeł. Pierwszym z nich jest sięgająca czasów starożytnych akademicka tradycja wspólnego uprawiania nauki, budowania reputacji opartej na merytorycznej jakości pracy naukowej, poddawania się ocenie środowiska naukowego i udostępniania wszystkich wyników badań wraz z podawaniem autora każdego odkrycia. To ona dała początek wolnej kulturze Internetu¹¹ z ruchami wolnego oprogramowania oraz oprogramowania o otwartym kodzie na czele.

⁸ C.D. Throsby, *Ekonomia i kultura*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2010, s. 66.

⁹ *Kto jest kim – Komisja Barroso – Komisja Europejska*, http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/members/index_pl.htm, dostęp 11.10.2014.

¹⁰ M. Dragičević-Šešić, op.cit., s. 38.

¹¹ M. Castells, *Galaktyka Internetu: refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 2003, s. 51.

Jednak, mimo zakorzenionej w świecie naukowym tradycji dzielenia się wiedzą, w erze przedinternetowej przeważająca część publikacji ukazywała się w czasopiśmie naukowych należących do międzynarodowych koncernów wydawniczych, dlatego dostęp do nich wymagał dokonania płatnej subskrypcji. Rozwój technologii zainspirował naukowców do rezygnacji z komercyjnego pośrednika. Już w 1991 r. powstało pierwsze otwarte repozytorium arXiv, publikujące teksty z takich obszarów jak fizyka, matematyka, nauka o komputerach czy statystyka. Kolejnym była PLoS, zbierająca artykuły z dziedziny biologii i medycyny, uruchomiona w 2000 r. Obie platformy powstały w Stanach Zjednoczonych.

W Europie działania związane z otwieraniem nauki przybrały postać Budapeszteńskiej Inicjatywy Open Access, ogłoszonej w 2001 r. W dokumencie założycielskim po raz pierwszy użyto stosowanego dziś sformułowania *open access* (tłumaczonego jako otwarta nauka lub otwarty dostęp), opracowano wspólną definicję tego zjawiska oraz zdefiniowano strategię pozwalającą wdrażać otwarty dostęp do nauki. Otwarty dostęp do publikacji naukowych został nazwany „dobrem wspólnym o bezprecedensowym charakterze”, którego rolą jest „przyspieszenie badań, wsparcie edukacji, umożliwienie wzajemnego dzielenia się wiedzą bogatych z biednymi, zwiększenie przydatności literatury naukowej, tak jak tylko to jest możliwe, oraz stworzenie warunków jednoczących ludzkość we wspólnej dyskusji intelektualnej, toczonej w imię poszukiwania wiedzy”¹².

Rozwinięciem BOAI jest Berlińska Deklaracja Otwartego Dostępu do Wiedzy w Naukach Ścisłych i Humanistycznych, stworzona podczas kongresu, który odbył się w 2003 r. w Instytucie Maksa Plancka w Berlinie. Traktuje ona nie tylko o publikacjach naukowych, ale również o danych badawczych, tekstach źródłowych czy też naukowych dokumentach multimedialnych¹³.

Rok później, w 2004 r., 34 państwa należące do OECD, w tym 22 państwa europejskie, podpisały Deklarację dostępu do danych badawczych finansowanych ze środków publicznych¹⁴, przyjmując zasady otwartości, przejrzystości i interoperacyjności danych badawczych, które są finansowane ze środków publicznych. Tym razem podkreślono wyraźnie już w tytule deklaracji, że zasoby finansowane ze środków publicznych powinny być powszechnie dostępne, co jest jednym z głównych argumentów za wprowadzaniem otwartego dostępu do nauki.

¹² *Budapest Open Access Initiative Polish Translation*, <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-translations/polish>, dostęp 9.10.2014.

¹³ *Max Planck Open Access Berlin Declaration*, <http://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>, dostęp 9.10.2014.

¹⁴ Deklaracja dostępu do danych badawczych finansowanych ze środków publicznych – *Declaration on Access to Research Data from Public Funding*, por. *Declaration on Access to Research Data from Public Funding*, <http://acts.oecd.org/Instruments/ShowInstrumentView.aspx?InstrumentID=157>, dostęp 11.10.2014.

Ruch otwartej nauki był więc początkowo działaniem oddolnym, zainicjowanym przez środowisko naukowe w różnych państwach. Obecnie Deklaracja Budapeszteńska oraz Berlińska, traktowane jako wiodące dla ruchu, podpisywane są przez kolejne instytucje (uniwersytety, instytuty badawcze), zaś sam ruch stanowi coraz większą, zorganizowaną siłę oraz lobby, mogące w istotny sposób wpływać na procesy legislacyjne w zakresie otwierania nauki. Do popularyzacji dyskusji na temat otwartego dostępu do publikacji naukowych poza ściśle akademickim środowiskiem przyczynił się jednak dopiero bojkot wydawnictwa Elsevier przez Timothy'ego Gowersa¹⁵ w roku 2012. Wówczas zwrócono baczniejszą uwagę na fakt, że skoro społeczeństwo finansuje w dużej części badania naukowe, to powinno mieć do tych badań również otwarty dostęp¹⁶. Obecnie działania związane z *open access* podejmowane są na różnych poziomach: rządowym, pozarządowym (np. fundacje, stowarzyszenia, otwarte czasopisma) oraz ponadnarodowym.

Kontynuacją ruchu otwartej nauki jest ruch otwartych zasobów edukacyjnych, którego idea „zbudowana jest na przekonaniu, że wiedza całego świata jest dobrem publicznym, dlatego każdy powinien mieć swobodę wykorzystywania, dostosowywania do swoich potrzeb, ulepszania i rozpowszechniania materiałów edukacyjnych bez ograniczeń, by uczynić edukację zarówno bardziej dostępną, jak i bardziej skuteczną”¹⁷. Za otwarte zasoby edukacyjne uważa się materiały, które są publicznie dostępne w Internecie (bez kontroli dostępu), opublikowane wraz z prawem do dalszego wykorzystania (w tym celu zalecane jest stosowanie tzw. wolnych licencji) i najczęściej rozwijane w otwarty sposób¹⁸.

Otwarta edukacja jako taka ma długą tradycję, wywodzi się bowiem z koncepcji nauczania na odległość, miała ona jednak przeważnie formę regularnych kursów. W Europie jednymi z pierwszych ośrodków akademickich uczących na odległość były The Open University w Wielkiej Brytanii, otwarty dla studentów w 1971 r.¹⁹ i Open Universiteit Nederland, założony w 1984 r.²⁰

Rozwój technologii spowodował, że tego rodzaju działalność nabrała szerszego zasięgu. Kursy zaczęły być udostępniane w sieci, zarówno przez uczelnie, jak i podmioty niezwiązane bezpośrednio z instytucjami edukacyjnymi. Jednymi z pierwszych

¹⁵ Timothy Gowers – brytyjski matematyk, profesor Uniwersytetu Cambridge, laureat medalu Fieldsa w roku 1998, por. *Timothy Gowers*, w: *Wikipedia, the free encyclopedia*, dostęp 9.10.2014.

¹⁶ P. Kozierski, R. Kabaciński, M. Lis, P. Kaczmarek, *Open Access. Analiza zjawiska z punktu widzenia polskiego naukowca*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013, s. 3.

¹⁷ K. Grodecka, K. Śliwowski, *Przewodnik po Otwartych Zasobach Edukacyjnych*, Koalicja Otwartej Edukacji, 2010, s. 7.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Open University*, w: *Wikipedia, the free encyclopedia*, dostęp 9.10.2014.

²⁰ *Open University in the Netherlands*, w: *Wikipedia, the free encyclopedia*, dostęp 9.10.2014.

były materiały amerykańskiej uczelni Massachusetts Institute of Technology, który w 2000 r. stworzył projekt OpenCourseWare. Według danych z 2012 r., na platformie projektu opublikowano 2150 kursów, a odwiedziło ją 125 mln użytkowników²¹. Z kolei Khan Academy to projekt zainicjowany przez osobę prywatną, który zaowocował utworzeniem organizacji udostępniającej na swojej platformie rozmaite kursy z różnych dziedzin. Misją Khan Academy jest dostarczenie każdemu zainteresowanemu na świecie darmowych materiałów edukacyjnych²².

Jednym z najbardziej znanych, ale i budzących największe kontrowersje, przykładów otwartych zasobów edukacyjnych jest Wikipedia, która została uruchomiona w 2001 r. W 2006 r. tygodnik „Time” nazwał ją kosmicznym kompendium wiedzy²³. Argumentami przemawiającymi za znaczeniem Wikipedii jako źródła otwartych zasobów edukacyjnych jest bogactwo wersji językowych, olbrzymia liczba haseł i – przede wszystkim – otwartość (darmowość). Można ją więc uznać za przykład międzynarodowego projektu z dziedziny *open education*, gromadzi ona bowiem ogromne zasoby przydatnych informacji dla studentów i wykładowców²⁴.

Za drugie źródło zjawiska *open content* można uznać toczący się od końca lat 90. XX w. spór²⁵, nazywany również *copyright war* (wojna o prawo autorskie), pomiędzy konsumentami a twórcami i producentami treści chronionych prawem autorskim, w szczególności produktów kultury. W wyniku przełomu technologicznego²⁶, jaki wówczas nastąpił, treści te zaczęły krążyć swobodnie w Internecie z naruszeniem obowiązującego prawa, które stanowi, że „twórcy przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu”²⁷. Swobodne wymienianie się chronionymi

²¹ *Our History MIT OpenCourseWare Free Online Course Materials*, <http://ocw.mit.edu/about/our-history/>, dostęp 11.10.2014.

²² *Khan Academy*, <http://www.khanacademy.org>, dostęp 11.10.2014.

²³ L. Grossman, *You – Yes, You – Are TIME’s Person of the Year*, <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1570810,00.html>, dostęp 5.10.2014.

²⁴ S. Gurell, *Wprowadzenie do otwartych zasobów edukacyjnych*, Fundacja Nowoczesna Polska, 2008, s. 2, <http://kpbc.umk.pl/dlibra/doccontent?id=40051&from=pubindex&dirids=65&lp=143>.

²⁵ A. Janowska, *Spór o dostęp do dóbr kultury – czas na innowacyjne modele biznesowe*, w: *Kreatywność i innowacyjność w erze cyfrowej*, red. A. Zorska, B. Jung, M. Mołęda-Zdziech, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2014, s. 150.

²⁶ Przełomem technologicznym nazywamy tutaj stan, jaki zaistniał w latach 90. XX w., kiedy to zarówno Internet, jak i komputery osobiste były na świecie, a szczególnie w krajach rozwiniętych, zjawiskami powszechnymi. Wtedy również pojawiło się pierwsze oprogramowanie służące darmowej wymianie plików pomiędzy indywidualnymi użytkownikami Internetu. Wynikiem synergii tych trzech elementów, a także dziedzictwa tzw. „kultury hakerskiej” opartej na wolności/darmowości korzystania z sieci i jej zasobów (por. M. Castells, op.cit.) było zjawisko określane jako „piractwo internetowe”. Użytkownicy Internetu, mając do dyspozycji tanie i łatwo dostępne narzędzia, dzięki którym mogli kopiować utwory (teksty, muzykę, później również filmy), a także przysyłać je przez sieć i powszechnie w niej udostępniać, zaczęli prowadzić takie działania na masową skalę, wbrew obowiązującemu prawu autorskiemu.

²⁷ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, op.cit.

treściami w sieci przez internautów stało się jednym z czynników zapaści w tych gałęziach gospodarki, w których produktem były „dobra informacyjne”²⁸, a więc głównie w przemyśle kultury. Produkty darmowe zaczęły bowiem konkurować z produktami płatnymi, wystąpiła więc w tym wypadku zawodność mechanizmów rynkowych. Przedstawiciele przemysłu kultury: twórcy, wydawcy oraz producenci oskarżali internautów o piractwo i spowodowanie kryzysu w branży. Z perspektywy właścicieli praw konsument masowy stał się „konsumentem nielegalnym” w ramach „nowej epoki piractwa”²⁹, która nastąpiła wraz z rozwojem technologii. Jednocześnie konsumenci wyrażali protest przeciwko ograniczaniu ich wolności w sieci i przeciwko ograniczaniu ludzkiej kreatywności, podkreślając, że obowiązujące prawo autorskie nie przystaje do nowej, cyfrowej rzeczywistości. Argumentowali też, że zmiana otoczenia (zmiana technologiczna i społeczna) powinna skutkować zarówno zmianą prawa, jak i ewolucją modeli biznesowych.

Wspomniany wyżej spór stanowi szczególnie delikatną kwestię. Z jednej bowiem strony, zgodnie z zapisami na temat prawa autorskiego, utworom należy się ochrona, na przykład przed nieautoryzowanym kopiowaniem czy wykorzystaniem bez uiszczenia autorom należnych opłat. Z drugiej, społeczeństwo ma prawo do uczestniczenia w kulturze, o czym stanowi chociażby art. 27 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka: „każdy człowiek ma prawo do swobodnego uczestniczenia w życiu kulturalnym społeczeństwa, do korzystania ze sztuki, do uczestniczenia w postępie nauki i korzystania z jego dobrodziejstw”³⁰. Rozwój technologii spowodował, że koszt uczestniczenia w niektórych sferach kultury drastycznie się zmniejszył, przede wszystkim dzięki temu, że wiele utworów zaczęło być udostępnianych w sieci za darmo, często bez autoryzacji ze strony twórców (tzw. pirackie kopie), co spowodowało zawodność rynku w tym obszarze. Rolą polityki publicznej byłaby więc tutaj interwencja w celu wyeliminowania owej zawodności. Należy jednak wziąć pod uwagę fakt, że na poziomie Unii Europejskiej produkcja dóbr kultury jest w dużej części finansowana ze środków publicznych³¹. Daje to więc w pewnym sensie legitymację do takich działań użytkownikom Internetu, dzielącym się dobrami kultury w sposób nieformalny, gdyż płacąc podatki, zapłacili już oni pośrednio za utwory, którymi się wymieniają w sieci.

²⁸ N. Curien, F. Moreau, *L'industrie du disque*, La Découverte, Paris 2010, s. 25.

²⁹ S.L. Dawdy, J. Bonni, *Towards a General Theory of Piracy*, “Anthropological Quarterly” 2012, t. 85, nr 3.

³⁰ *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf.

³¹ Liczne programy unijne, o których mowa będzie w dalszej części tekstu.

Nie wszyscy twórcy podzielają pogląd, że produkowane przez nich treści mogą być udostępniane wyłącznie na zasadach komercyjnych, dlatego niektórzy zaczęli rozpowszechniać własne dzieła w sieci w wolnym dostępie, w ramach tzw. „wolnej kultury”³². Są to jednak w przeważającej części działania indywidualne, organizowane na niewielką skalę, szczególnie przez twórców młodych, którzy w takiej właśnie formie udostępniania swojej twórczości, poza systemem komercyjnym, widzą szansę na zaistnienie w świadomości odbiorców. W tym wypadku spór znajduje proste rozwiązanie, któremu sprzyja stworzenie systemu licencji Creative Commons³³. Dają one twórcom możliwość wskazywania, w jaki sposób ich dzieła mogą być przez użytkowników wykorzystywane. Licencje te są kompatybilne z obowiązującym dziś prawem autorskim³⁴ i są coraz powszechniej stosowane nie tylko przez twórców kultury, ale także przez naukowców udostępniających w sieci swoje prace oraz przez instytucje tworzące otwarte zasoby edukacyjne.

Działania podejmowane na poziomie UE dotyczące otwierania zasobów

Działania związane z otwieraniem zasobów, jak to już stwierdzono wyżej, były początkowo inicjowane oddolnie. Zajmowały się tym bądź osoby indywidualne (naukowcy, artyści), bądź rozmaite organizacje pozarządowe. Obydwie te grupy z zasady szybciej reagują na zmieniające się otoczenie społeczno-gospodarcze i to one wskazują rządzącym nowe rozwiązania, wpływając w ten sposób na inicjowanie polityki publicznej w wybranych obszarach.

Na poziomie Unii Europejskiej kwestia znaczenia otwartych zasobów dla rozwoju społeczno-gospodarczego oraz działania sprzyjające ich otwieraniu są obecne od niedawna, chociaż nad szansami związanymi z przełomem technologicznym, rozwojem społeczeństwa informacyjnego czy też społeczeństwa wiedzy (opartego na wiedzy)³⁵ zaczęto debatować już w latach 90. XX w. W 1999 r. KE stworzyła pro-

³² L. Lessig, *Wolna kultura*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2005.

³³ Creative Commons to organizacja założona w 2001 r. przez amerykańskiego prawnika Lawrence’a Lessiga, który jest również autorem systemu licencji Creative Commons. Licencje te, pozostając w zgodzie z obowiązującym prawem autorskim, pozwalają licencjodawcom udzielić zawczasu licencjatorom określonych praw do korzystania z utworu (por. *Creative Commons*, w: *Wikipedia, wolna encyklopedia*, dostęp 11.10.2014). W Polsce oddział Creative Commons istnieje od 2006 r. (por. *Creative Commons Polska*, <http://creativecommons.pl/>, dostęp 11.10.2014).

³⁴ Na świecie istnieją dwa główne systemy praw autorskich: anglosaski – czyli *copyright* i europejski, wywodzący się z francuskiego *droit d’auteur*.

³⁵ Dokładne definiowanie tego pojęcia nie jest celem niniejszego artykułu. W literaturze przedmiotu spotyka się kilka pokrewnych określeń, por. *Spółeczeństwo informacyjne. Krok naprzód, dwa kroki wstecz*,

gram „eEurope. An information society for all”, będący częścią strategii lizbońskiej, w którym sformułowano zadania do zrealizowania w celu zapewnienia Unii Europejskiej pełnego wykorzystania możliwości, jakie niesie ze sobą rozwój społeczeństwa informacyjnego³⁶. Postulowano w nim przyspieszenie rozpowszechniania technologii cyfrowych i rozwijanie kompetencji cyfrowych (*digital literacies*). Charakterystyczne w owym tekście jest to, że za motor dokonujących się zmian (np. powstawanie nowej gospodarki) przyjmuje się Internet jako całość, bez wskazywania rozmaitych trendów, w tym otwartościowych, które w owym czasie nie były jeszcze wystarczająco rozpoznane. Wśród rozlicznych zadań pojawiła się jednak zachęta do udzielania studentom dostępu do wykładów *online*, co można uznać za pierwszy krok w kierunku rozwijania otwartych zasobów edukacyjnych³⁷.

W czasie, kiedy sformułowany został plan eEurope, Komisja Europejska zaproponowała również stworzenie europejskiej przestrzeni badawczej (*European Research Area ERA*). W Komunikacie KE zatytułowanym „W kierunku europejskiej przestrzeni badawczej” podkreślona została rola badań naukowych oraz rozwoju technologicznego. Kwestia otwartych zasobów naukowych nie została w nim jeszcze sformułowana, chociaż jednym z istotnych aspektów był tam lepszy transfer wiedzy na szczeblu zarówno regionalnym, jak i lokalnym oraz stworzenie wspólnego „ryнку” badań naukowych³⁸.

W kolejnym dokumencie, eEurope 2002³⁹, jednym z obszarów priorytetowych jest inwestycja w ludzi i umiejętności, a szczególnie rozwijanie elektronicznego nauczania (*e-learning*). Mówi się w nim o zapewnieniu szkołom dostępu do Internetu, o dostępności usług edukacyjnych i platform *e-learningowych* dla nauczycieli, uczniów i rodziców, co pozwoli dostosować się systemowi edukacji do wymogów nowej gospodarki⁴⁰, a także o tworzeniu systemu współpracy ułatwiającego dzielenie się zasobami wiedzy. Istotne miejsce zajmuje tu również praca w gospodarce opartej na wiedzy, gdzie wskazuje się na znaczenie uczenia się przez całe życie, szczególnie w kierunku kompetencji cyfrowych. Jeden z ważnych punktów charakteryzujących

red. P. Sienkiewicz, J.S. Nowak, Polskie Towarzystwo Informatyczne – Oddział Górnośląski, Katowice 2008, s. 25–48.

³⁶ *EEurope – An information society for all*, http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/l24221_en.htm, dostęp 11.10.2014.

³⁷ *EEurope. An Information Society for All. Progress Report*, 2000 r. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52000DC0130&qid=1412849246587&from=EN>, s. 12, dostęp 12.10.2014.

³⁸ *Towards a European research area. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, 2000, s. 8.

³⁹ *EEurope 2002*, http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/l24226a_en.htm, dostęp 12.10.2014.

⁴⁰ *EUR-Lex – 52000DC0783 – EN*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52000DC0783&from=EN>, dostęp 12.10.2014.

kluczowe obszary tego planu działań nosi tytuł: *Cyfrowe treści dla globalnych sieci (Digital content for global networks)*, w którym podkreśla się konieczność wspierania inicjatyw mających na celu rozwój tzw. *content industries* (przemysłu produkującego treści) w erze cyfrowej, a więc stymulowanie rozwoju i wdrażania europejskich zasobów cyfrowych w sieciach globalnych oraz promowanie różnorodności językowej w społeczeństwie informacyjnym. W tym celu stworzony został program eContent 2001–2004. Wśród linii tematycznych znalazły się: poprawa dostępności oraz rozszerzenie zakresu wykorzystywania informacji sektora publicznego, wspomaganie produkcji zasobów informacyjnych i zwiększanie dynamiki rynku informacji w postaci cyfrowej⁴¹. Na szczególną uwagę zasługuje jeden z punktów w komunikacie KE do Rady i PE⁴² na temat programu eEurope 2002, w którym kładzie się nacisk na podejmowanie działań w kierunku obniżania barier utrudniających europejskim producentom treści pełne wykorzystanie ich potencjału w Internecie. Ważna jest tutaj kwestia dostępności (*access*) przede wszystkim w sensie technicznym, a więc infrastruktury informatycznej z jednej strony, jak i dostępności (*accessibility*), na przykład dla osób niepełnosprawnych czy starszych (strony internetowe odpowiednio przystosowane dla tych grup społecznych, w tym wersje językowe różnych zasobów) z drugiej. Temat otwartości zasobów w rozumieniu uprawnień korzystania, co implikuje kwestie związane z prawem autorskim i licencjami, nie jest tu wyraźnie wyartykułowany, co można tłumaczyć nielicznymi jeszcze wówczas działaniami otwartościowymi, czyli bardzo krótką obecnością tej tendencji w powszechnej świadomości. Poza tym, w początkowej fazie rozwijania społeczeństwa informacyjnego, na liście priorytetów znajdowały się dostęp oraz edukacja cyfrowa.

Kontynuacją planu eEurope 2002 był eEurope 2005, w którego ramach rozwijano również eContent (jako „eContentplus” 2005–2008⁴³), zaś jego celem było, podobnie jak poprzednio, wspieranie dostępności, użyteczności i możliwości wykorzystania cyfrowych treści w Europie. Wśród realizowanych projektów znalazły się specyficzne inicjatywy z obszaru zarówno nauki, edukacji, jak i kultury, np. ASPECT (*Adopting Standards and Specifications for Educational Content* – Przyjęcie standardów i specyfikacji dla treści edukacyjnych), EDLnet (*European Digital Library Network* – Europejska sieć bibliotek cyfrowych), EdReNe (*Educational Repositories Network* – Sieć repozytoriów edukacyjnych), ENRICH (*European Networking Resources and Information concerning Cultural Heritage* – Europejska sieć zasobów i informacji o dziedzictwie kultury), Europeana, OAPEN (*Open Access Publishing in European*

⁴¹ *EContent*, <http://kbn.icm.edu.pl/gsi/econtent.html>, dostęp 12.10.2014.

⁴² *EUR-Lex* – 52000DC0783 – EN, op.cit.

⁴³ *CORDIS Archive: eContent – European Digital Content Programme (Information Society 2001–2005)* – European Commission, <http://cordis.europa.eu/econtent/>, dostęp 12.10.2014.

Networks – Publikacje Open Access w sieciach europejskich), *OpenScienceResources (Towards the Development of a Common Digital Repository for Formal and Informal Science Education* – W kierunku rozwoju wspólnego repozytorium cyfrowego dla edukacji formalnej i nieformalnej)⁴⁴. Program eContentplus został, po jego zakończeniu w 2009 r., zastąpiony programem Polityki wspierania technologii informacyjnych i komunikacyjnych (Information and Communication Technologies Policy Support Programme ICT-PSP)⁴⁵. Jednym z jego priorytetów, jako kontynuacji eContent, było wspieranie wykorzystywania treści cyfrowych przez obywateli, rządy i biznes.

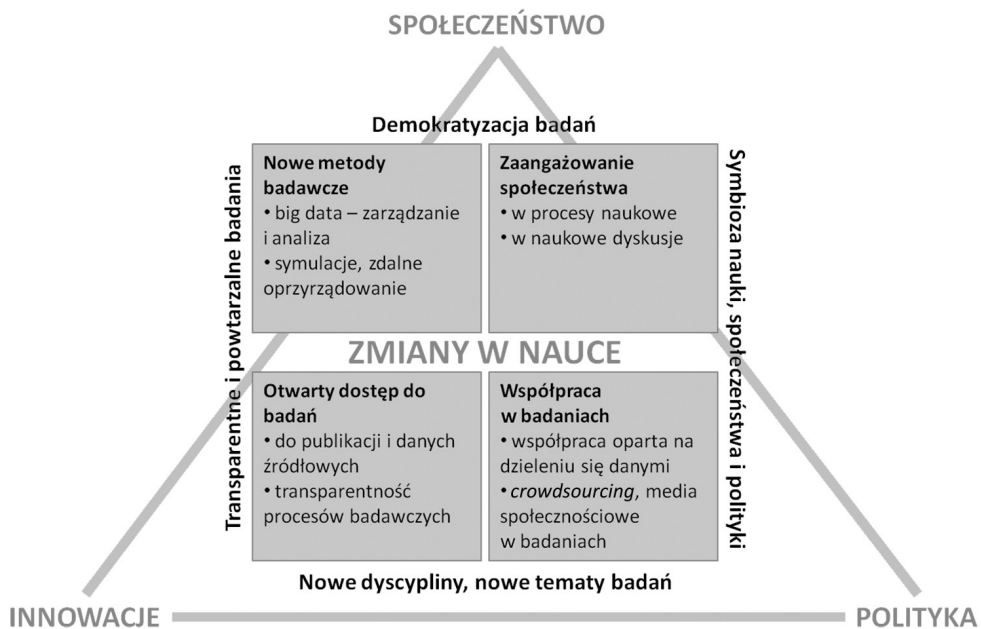
Z inspiracji Deklaracją Berlińską powstała w 2004 r. Agenda Otwartego Dostępu, w której skupiono się, z jednej strony, na wprowadzaniu polityki otwartego dostępu do wyników badań sponsorowanych przez środki europejskie. Pierwsze projekty w tym zakresie były realizowane w ramach Pilotażu Otwartego Dostępu w 7. Programie Ramowym. Z drugiej, starano się wypracować porozumienie polityczne dotyczące otwartego dostępu na następne lata, a więc 2010–2020. W 2004 r. KE zleciła opracowanie studium „efektywnego systemu naukowych publikacji dla europejskich badań”, w którym miała być określona rola, jaką Komisja mogłaby odegrać w jego wprowadzaniu. Jedną z rekomendacji nakazywała zagwarantowanie publicznego dostępu do wyników badań finansowanych ze środków publicznych krótko po ich publikacji. Sugerowano również wprowadzenie wymogu umieszczania wyników badań finansowanych ze środków UE w otwartych repozytoriach. Od tego momentu konieczność otwierania dostępu do nauki stała się kwestią oczywistą, co uzasadniono w Komunikacie KE dla Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie informacji naukowej w epoce cyfrowej, stwierdzając że dostęp do informacji naukowej ma bezpośredni wpływ na zdolność Europy do konkurowania poprzez wiedzę, która jest czynnikiem o znaczeniu zasadniczym dla osiągnięcia celów programu lizbońskiego w zakresie konkurencyjności. Podniesiono wówczas także kwestię wzmacniania narodowych strategii i struktur dostępu w odniesieniu do otwartego dostępu. W celu promowania i wspierania działań otwartościowych uruchomiono w 2009 r. projekt OpenAire, którego kontynuacją jest – OpenAireplus (2011).

W 2010 r. rozpoczęto prace nad Europejską Agendą Cyfrową, która jest pierwszym z siedmiu projektów przewodnich w ramach strategii „Europa 2020”, a więc następcy strategii lizbońskiej, na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. Zapisano w niej siedem priorytetowych obszarów działania, do których należą: „utworzenie jednolitego rynku cyfrowego,

⁴⁴ *Projects: eContentplus Programme projects | Europa – Information Society*, http://ec.europa.eu/information_society/apps/projects/index.cfm?menu=secondary&prog_id=ECP, dostęp 18.10.2014.

⁴⁵ *Information and Communication Technologies Policy Support Programme (ICT-PSP) – European Commission*, http://ec.europa.eu/cip/ict-ppsp/index_en.htm, dostęp 18.10.2014.

większa interoperacyjność, zwiększanie poziomu zaufania i bezpieczeństwa w Internecie, znacznie szybszy dostęp do Internetu, zwiększenie inwestycji w badania i rozwój, zwiększenie umiejętności wykorzystywania technologii cyfrowych i włączenia społecznego oraz zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w sprostaniu wyzwaniom stojącym przed społeczeństwem, takim jak zmiana klimatu i starzenie się społeczeństwa”. W agendzie poświęcono sporo miejsca zagadnieniom nauki i edukacji. Celem Digital Science jest przekształcenie nauki za pomocą narzędzi technologicznych, sieci i mediów, aby stała się ona bardziej otwarta, globalna, oparta na współpracy i bliższa społeczeństwu⁴⁶.

Rysunek 1. Przekształcenia w nauce

Źródło: tłum. na podst. Digital Science, <http://ec.europa.eu/digital-agenda/digital-science>, dostęp 7.10.2014.

Z kolei w obszarze edukacji wiele uwagi poświęca się zwiększaniu dostępu do aktualnej wiedzy, do różnych możliwości kształcenia się, zarówno w klasie, jak i poza nią. Wśród istotnych dla tej kwestii inicjatyw wymienić można „Opening up Education”

⁴⁶ *Digital Science*, ec.europa.eu/digital-agenda/en/science-and-technology/digital-science, dostęp 18.10.2014.

(Otwieranie Edukacji)⁴⁷, wraz z poświęconą projektowi stroną Open Education Europa, na której udostępnione zostały otwarte zasoby edukacyjne, przygotowane w dużej części przez europejskie uczelnie i instytucje publiczne. Trzy główne obszary tej inicjatywy to: stwarzanie organizacjom, nauczycielom i uczącym się okazji do innowacji; zwiększenie poziomu korzystania z otwartych zasobów edukacyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem dostępności materiałów tworzonych ze środków publicznych; polepszenie infrastruktury TIK⁴⁸ oraz dostępu do Internetu w szkołach.

Jeśli chodzi o kulturę, nigdy nie należała ona do priorytetów Wspólnoty, chociaż konieczność jej uwzględnienia w polityce wspólnotowej była podnoszona już na szczytach w Hadze (1969), Paryżu (1962) i Kopenhadze (1979). Podstawą prawną dla podejmowania działań w tym obszarze stały się dopiero zapisy w Traktacie z Maastricht (1992) oraz w Traktacie Amsterdamskim (1997). Upoważniło to instytucje UE do podejmowania działań w zakresie kultury, w szczególności ochrony dziedzictwa kulturowego, jednak nie doprowadziło do stworzenia wspólnotowej polityki kulturalnej⁴⁹.

Od czasu ustanowienia Traktatu z Maastricht powołano wiele programów wspierających kulturę, m.in. programy sektorowe: Ariane (rozwój czytelnictwa), Kaleidoscope (działalność kulturalna), Raphael (zachowanie dziedzictwa kulturowego), później zaś Kultura 2000, którego kontynuacją była Kultura 2007–2013. Dwa ostatnie realizowane były przez Agencję Wykonawczą ds. Edukacji, Kultury i Sektora Audio-wizualnego (EACEA), zaś wśród celów znalazło się wspieranie ponadnarodowego obiegu dzieł sztuki oraz wyrobów artystycznych i kulturalnych⁵⁰. W programach tych po raz pierwszy zwrócono uwagę na fakt, że elementem wartym wspierania jest nie tylko sztuka, muzyka czy literatura, ale również kultura masowa i kultura dnia codziennego. Podkreślona została rola zwykłego obywatela, który powinien mieć możliwość osobistego tworzenia sieci kulturalnych czy też realizowania projektów. Mówienie w tym wypadku o otwieraniu kultury w polityce UE, w zdefiniowanym wyżej rozumieniu, jest co prawda nadużyciem, ale ważne jest tutaj zwrócenie uwagi przez twórców programów na rolę konsumenta w tworzeniu kultury (projektów kulturalnych), a także wymieniaania się w sieciach informacjami i doświadczeniem.

⁴⁷ EUROPA – PRESS RELEASES – Press release – Commission launches «Opening up Education» to boost innovation and digital skills in schools and universities, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-859_en.htm, dostęp 18.10.2014.

⁴⁸ TIK – Technologie Informacji i Komunikacji, ang. ICT.

⁴⁹ Unia Europejska. *Informator o polityce kulturalnej*, [http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/5C1A2848DFCFBB24C1256E7B00485ED0/\\$file/inf08.pdf](http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/5C1A2848DFCFBB24C1256E7B00485ED0/$file/inf08.pdf), dostęp 14.10.2014.

⁵⁰ *Program Kultura (2007–2013)*, http://europa.eu/legislation_summaries/culture/l29016_pl.htm, dostęp 14.10.2014.

Sieci kulturalne⁵¹ stały się także istotnym elementem projektów realizowanych w ramach rozwijania europejskiej polityki kulturalnej. Spełniają one funkcję łączników pomiędzy różnymi grupami związanymi z szeroko rozumianą kulturą, co można uznać za jeden z elementów otwierania – jeszcze nie zasobów jako takich – ale działań kulturalnych.

W Europejskiej agendzie kultury (European Agenda for Culture) 2011–2014 przyjmuje się, że sektory kulturalne i kreatywne (CSS) są obszarami strategicznymi, jeśli chodzi o promowanie rozwoju UE. Dlatego zaproponowana została właśnie nowa agenda kultury, gdzie jednym z działań jest „wspieranie dostępu do światowych rynków produktów i usług kulturowych pochodzących z krajów rozwijających się poprzez porozumienia zakładające warunki preferencyjne lub środki wsparcia związane z wymianą”⁵².

W dokumencie *Acces to Culture* (Dostęp do kultury) sporządzonym w 2012 r., prawo do uczestnictwa w kulturze zostało określone jako prawo człowieka. Podkreśla się w nim kwestię usuwania barier w dostępie – zarówno fizycznych, jak i finansowych oraz geograficznych – a także potrzebę edukacji kulturalnej i promocji kultury. Dostęp do kultury nie obejmuje jednak problemu otwierania kultury i udostępniania zasobów w sposób analogiczny, jak ma to miejsce w wypadku zasobów naukowych oraz edukacyjnych. Za główną przeszkodę podaje się tutaj obowiązujące prawo autorskie, zgodnie z którym dzieło jest chronione przez 70 lat po śmierci autora. Podobnie jest, jeśli chodzi o prawa wykonawców. W tej sytuacji spadkobiercy oraz właściciele majątkowych praw autorskich, którymi często są wydawcy i producenci utworów, mogą czerpać korzyści finansowe z praw do dzieł, co – jak wynika z badań – może wpływać na ograniczanie kreatywności, a więc powstawania kolejnych utworów⁵³. Innej przyczyny można upatrywać w braku zmiany sposobu myślenia na temat wytworów kultury, co może wynikać z faktu, że produkcja w tym obszarze traktowana jest raczej jak produkcja komercyjna, podlegająca zasadom rynkowym. Tymczasem demokratyzacja TIK jest wciąż niewykorzystaną okazją do szerokiej promocji kultury. Jest to obszar, w którym polityka kulturalna ma jeszcze wiele do zrobienia, szczególnie w obliczu globalizacji i wobec związanego z nią zagrożenia homogenizacji kultury, wypierania zjawisk niszowych przez zjawiska masowe. To

⁵¹ *European Cultural Networks Creative Europe Desk UK – Culture*, <http://www.culturefund.eu/european-cultural-networks/>, dostęp 14.10.2014.

⁵² *Europejska agenda kultury w dobie globalizacji świata*, http://europa.eu/legislation_summaries/culture/l29019_pl.htm, dostęp 14.10.2014.

⁵³ J. Karganis, *Copyright Infringement and Enforcement in the US*, 2011, <http://piracy.americanassembly.org/wp-content/uploads/2011/11/AA-Research-Note-Infringement-and-Enforcement-November-2011.pdf>.

właśnie w sieci powstają nisze, to tutaj rozwija się „długi ogon” konsumpcji wytworów kultury⁵⁴.

W Komunikacie Komisji do PE, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów dotyczącego europejskiej agendy kultury w dobie globalizacji świata⁵⁵ ogłoszonym w 2007 r. mówi się o znajdowaniu równowagi między celami interesu publicznego. Podkreśla się tam z jednej strony konieczność propagowania kultury i kreatywności, z drugiej zaś – respektowania praw autorów, producentów i artystów oraz ich ochrony. Jednym z głównych celów szczegółowych agendy jest tworzenie kreatywnego partnerstwa między sektorem kultury a innymi sektorami, szczególnie w odniesieniu do propagowania wzrostu gospodarczego i tworzenia miejsc pracy. Wskazuje się, że przemysł kulturowy i sektor kreatywny w znacznym stopniu przyczyniają się do tworzenia europejskiego PKB, co oznacza, że otwieranie kultury jest wciąż jeszcze niedocenianą koncepcją promowania i przyczyniania się do jej rozwoju.

Dopiero w sprawozdaniu dotyczącym wdrożenia europejskiej agendy kultury pojawia się odniesienie do działań cyfryzacyjnych. Wspomina się tutaj o uruchomionej w 2008 r. Europeanie i o zadysponowaniu przez Komisję nowych środków w celu propagowania cyfryzacji i dostępu *online* do dziedzictwa kulturowego. Podkreśla się również, że stworzenie europejskiego jednolitego rynku w dziedzinie gospodarki cyfrowej dla treści kreatywnych, takich jak książki, muzyka, filmy i gry wideo jest dużym wyzwaniem dla Unii, dlatego konieczne jest rozpoznanie przeszkód w zakresie swobodnego obrotu treściami kreatywnymi w Internecie⁵⁶. Analizy wyzwań w tym obszarze dokonano w ważnym z punktu widzenia otwierania kultury dokumencie pt. *Creative Content in a European Digital Single Market: Challenges for the Future*⁵⁷ (Treści kreatywne na wspólnym europejskim rynku cyfrowym). Wskazuje się w nim, z jednej strony, że prawo autorskie jest podstawą kreatywności. Z drugiej zaś – podkreśla się znaczenie TIK w otwieraniu nowych możliwości dystrybucji *on-line*

⁵⁴ C. Anderson, *Długi ogon: ekonomia przyszłości – każdy konsument ma głos*, Harbor Point Media Rodzina, Poznań, 2008.

⁵⁵ *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego komitetu ekonomiczno-społecznego oraz Komitetu regionów – Komunikat dotyczący europejskiej agendy kultury w dobie globalizacji świata*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52007DC0242>, dostęp 19.10.2014.

⁵⁶ *Commission Report to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee Of the Regions on the Implementation of the European Agenda for Culture*, <http://eur-lex.europa.eu/search.html?qid=1413703380264&text=sec2010904&scope=EURLEX&type=quick&lang=en>, dostęp 19.10.2014.

⁵⁷ *Creative Content in a European Digital Single Market: Challenges for the Future.*, 2009 r., A Reflection Document of DG INFSO and DG MARKT, 2009 r., http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2009/content_online/reflection_paper%20web_en.pdf, dostęp 19.10.2014.

treści kreatywnych. Dlatego jednym z istotnych działań powinna być harmonizacja na poziomie legislacji, co oznaczać może niewątpliwie zmiany w prawie autorskim.

Prace związane z dostosowaniem prawa autorskiego do nowego, cyfrowego otoczenia podjęte zostały na poziomie UE w 2013 r., kiedy to ogłoszono konsultacje na temat praw autorskich⁵⁸. Reforma w tym zakresie jest niewątpliwie kwestią złożoną, co wynika chociażby z odmiennego podejścia różnych grup interesów, ważne jest jednak, że pierwszy krok w kierunku otwierania kultury został poczyniony.

Zagadnienie otwierania zasobów na poziomie Unii Europejskiej, w czasach powstania i rozwoju społeczeństwa informacyjnego (nazywanego także społeczeństwem opartym na wiedzy bądź społeczeństwem sieci) ma charakter wielopłaszczyznowy, co wynika z kilku czynników. Po pierwsze, otwarte czy też – w tym wypadku – otwierane zasoby należą do kilku obszarów. Chociaż mają one cechy wspólne, jak chociażby fakt, że podlegają prawu autorskiemu, to ich znaczenie dla gospodarki jest zgoła odmienne bądź też było w odmienny sposób postrzegane. W wypadku zasobów naukowych i edukacyjnych ich istotna rola w odniesieniu do kreowania zdolności Europy do konkurowania w świecie została zauważona dość wcześnie, a mianowicie w momencie, kiedy z inspiracji oddolnymi działaniami powstawały pierwsze ruchy otwierania nauki i edukacji. Kultura nigdy nie należała do priorytetów Wspólnoty. Dopiero około roku 2010, przy okazji tworzenia europejskiej agendy kultury stwierdzono, że sektory kulturalne i kreatywne są obszarami strategicznymi w UE. One to bowiem, spośród wszystkich innych sektorów gospodarki, notują najbardziej regularny i najszybszy wzrost, który zaobserwowano również w czasie ostatniego światowego kryzysu.

Po drugie, obszary te różnią się wielkością, a więc znaczeniem dla gospodarki. Według raportu ogłoszonego w 2014 r., wkład przemysłów kreatywnych do PKB UE wynosi 4,4%, a więc jest niewiele niższy, niż udział chociażby przemysłu samochodowego (6,9%)⁵⁹. Tymczasem sektor nauki i edukacji to sektory nie tylko jednowymiarowe, związane z branżą wydawniczą, ale zdecydowanie mniejsze od sektora kreatywnego jako całości.

Po trzecie, nauka i edukacja to sektory w dużym stopniu wspierane przez państwo oraz przez nie finansowane, podczas gdy w obszarze kultury działają duże, często

⁵⁸ *Będzie reforma praw autorskich w UE? Uruchomiono konsultacje*, http://di.com.pl/news/49195,0,Bedzie_reforma_praw_autorskich_w_UE_Uruchomiono_konsultacje.html, dostęp 19.10.2014.

⁵⁹ *The Economic Contribution of the Creative Industries to the EU in terms of GDP and Employment*, <http://www.teraconsultants.fr/issues/The-Economic-Contribution-of-the-Creative-Industries-to-EU-in-GDP-and-Employment>, dostęp 19.10.2014.

transnarodowe koncerny, mające często swoje korzenie poza Europą. Wystarczy chociażby przypomnieć, że na 10 największych koncernów sektora kultury na świecie, osiem stanowią firmy amerykańskie⁶⁰. Ze względu na swój rozmiar wywierają one wpływ na politykę nie tylko poszczególnych państw, ale nawet UE jako całości.

W związku z powyższym, polityka publiczna w zakresie otwierania zasobów w UE nie jest i nie może być jednorodna, co znalazło swoje odzwierciedlenie w działaniach unijnych. W wypadku nauki i edukacji działania podjęto dość wcześnie, czyli tuż po roku 2000. Tutaj interes społeczny, a więc otwarty dostęp do zasobów, jest traktowany jako priorytet. Mniej dba się w tym wypadku o kondycję wydawnictw publikujących zarówno teksty naukowe (czasopisma wydające artykuły oraz książki), jak i edukacyjne. Polityka unijna, poprzez działania otwartościowe, realizowane z użyciem narzędzi ekonomicznych, organizacyjnych oraz prawnych, co polega na finansowaniu badań i projektów, a także wspieraniu otwartych licencji, wymusza na wydawnictwach dostosowanie się do nowego, cyfrowego otoczenia. W wypadku produktów kultury, za którymi stoi często lobby wielkich koncernów, podejście jest zachowawcze. Obszarem tym zajęto się oficjalnie około 10 lat później niż w wypadku nauki i edukacji. Z jednej strony tworzy się mechanizmy finansowania działań kulturalnych, takich jak np. cyfryzacja dziedzictwa narodowego, z drugiej zaś dba się o silną ochronę praw autorskich, które dają monopol firmom na dysponowanie dziełami i czerpanie zysku z ich sprzedaży. Tutaj interes publiczny, dostęp do kultury (uczestnictwo w kulturze) i pobudzanie kreatywności poprzez swobodę wykorzystania dzieł poprzedników, wydają się mieć mniejsze znaczenie.

Mimo powyższych ograniczeń, Unia Europejska dojrzała do zaakceptowania zmian, jakie zaszły w otoczeniu pod wpływem czynników technologicznych i zaproponowała rewizję obowiązującego prawa autorskiego w celu dostosowania go do cyfrowej rzeczywistości. Jest to niewątpliwie kluczowy krok w kierunku otwartej kultury, a także otwierania zasobów jako całości.

Bibliografia

Anderson C., *Długi ogon: ekonomia przyszłości – każdy konsument ma głos*, Harbor Point Media Rodzina, Poznań 2008.

Będzie reforma praw autorskich w UE? Uruchomiono konsultacje, http://di.com.pl/news/49195,0,Bedzie_reforma_praw_autorskich_w_UE_Uruchomiono_konsultacje.html

⁶⁰ *Creative Economy Report*, 2010, United Nations UNCTAD, http://unctad.org/es/Docs/ditctab20103_en.pdf.

- Budapest Open Access Initiative | Polish Translation*, <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-translations/polish>
- Castells M., *Galaktyka Internetu: refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, Dom Wydawniczy „Rebis”, Poznań 2003.
- Commission Report to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee Of the Regions on the Implementation of the European Agenda for Culture*, <http://eur-lex.europa.eu/search.html?qid=1413703380264&text=sec2010904&scope=EURLEX&type=quick&lang=en>
- CORDIS Archive: eContent – European Digital Content Programme (Information Society 2001–2005) – European Commission*, <http://cordis.europa.eu/econtent/>
- Creative Commons Polska*, <http://creativecommons.pl/>
- Creative Commons*, w: *Wikipedia, wolna encyklopedia*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Creative_Commons
- Creative Content in a European Digital Single Market: Challenges for the Future*, A Reflection Document of DG INFSO and DG MARKT, 2009 r., http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2009/content_online/reflection_paper%20web_en.pdf
- Creative Economy Report*, 2010, United Nations UNCTAD, http://unctad.org/es/Docs/ditctab20103_en.pdf
- Curien N., Moreau F., *L'industrie du disque*, La Découverte, Paris 2010.
- Dawdy S.L., Bonni J., *Towards a General Theory of Piracy*, “Anthropological Quarterly” 2012, t. 85, nr 3.
- Declaration on Access to Research Data from Public Funding*, <http://acts.oecd.org/Instruments/ShowInstrumentView.aspx?InstrumentID=157>
- Definicja Otwartej Wiedzy*, <http://opendefinition.org/od/1.0/pl/>
- Defining the „Open” in Open Content*, <http://opencontent.org/definition/>
- Digital Science*, ec.europa.eu/digital-agenda/en/science-and-technology/digital-science
- Dragičević-Šešić M., *Kultura: zarządzanie, animacja, marketing*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2010.
- EContent*, <http://kbn.icm.edu.pl/gsi/econtent.html>
- EEurope – An information society for all*, http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/l24221_en.htm
- EEurope 2002*, http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/l24226a_en.htm
- EEurope. An Information Society for All. Progress Report*, http://aei.pitt.edu/6989/1/003672_1.pdf
- EEurope+. eEuropa+ 2003. Wspólne działania na rzecz wdrożenia Społeczeństwa Informacyjnego w Europie. Plan Działań sporządzony przez kraje kandydujące przy wsparciu Komisji Europejskiej*, http://kbn.icm.edu.pl/cele/eeurope/eeurope_pl.pdf
- EUR-Lex – 52000DC0783 – EN*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52000DC0783&from=EN>

- EUROPA – PRESS RELEASES – Press release – Commission launches «Opening up Education» to boost innovation and digital skills in schools and universities, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-859_en.htm
- European Cultural Networks | Creative Europe Desk UK – Culture, <http://www.culturefund.eu/european-cultural-networks/>
- Europejska agenda kultury w dobie globalizacji świata, http://europa.eu/legislation_summaries/culture/l29019_pl.htm
- Grodecka K., Śliwowski K., *Przewodnik po Otwartych Zasobach Edukacyjnych*, Koalicja Otwartej Edukacji, 2010, http://koed.org.pl/wp-content/uploads/2014/05/OER_handbook_v5_online1.pdf
- Grossman L., *You – Yes, You – Are TIME’s Person of the Year*, „Time” 2006 <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1570810,00.html>
- Gurell S., *Wprowadzenie do otwartych zasobów edukacyjnych*, Fundacja Nowoczesna Polska, 2008, <http://kpbk.umk.pl/dlibra/doccontent?id=40051&from=pubindex&dirids=65&lp=143>
- Information and Communication Technologies Policy Support Programme (ICT-PSP) – European Commission, http://ec.europa.eu/cip/ict-psp/index_en.htm
- Janowska A., *Spór o dostęp do dóbr kultury – czas na innowacyjne modele biznesowe*, w: *Kreatywność i innowacyjność w erze cyfrowej*, red. A. Zorska, B. Jung, M. Molęda-Zdziech, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2014.
- Karganis J., *Copyright Infringement and Enforcement in the US*, 2011, <http://piracy.americanassembly.org/wp-content/uploads/2011/11/AA-Research-Note-Infringement-and-Enforcement-November-2011.pdf>
- Khan Academy, <http://www.khanacademy.org>
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego komitetu ekonomiczno-społecznego oraz Komitetu regionów – Komunikat dotyczący Europejskiej agendy kultury w dobie globalizacji świata, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52007DC0242>
- Kozierski P., Kabaciński R., Lis M., Kaczmarek P., *Open Access. Analiza zjawiska z punktu widzenia polskiego naukowca*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013.
- Kto jest kim – Komisja Barroso – Komisja Europejska*, http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/members/index_pl.htm
- Lessig L., *Wolna kultura*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa, 2005.
- Max Planck Open Access Berlin Declaration*, <http://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration>
- Open Knowledge: About*, <https://okfn.org/about/>
- Open University in the Netherlands*, w: *Wikipedia, the free encyclopedia*, http://en.wikipedia.org/wiki/Open_University_in_the_Netherlands
- Open University*, w: *Wikipedia, the free encyclopedia*, http://pl.wikipedia.org/wiki/The_Open_University

- Otwarta nauka w Polsce. Diagnoza*, Wydawnictwa ICM, Warszawa 2014, <https://otwarta-nauka.pl/272-main-menu/dokumenty/ekspertyzy/938-raport-otwarta-nauka-w-polsce-2014-diagnoza>
- Our History MIT OpenCourseWare Free Online Course Materials*, <http://ocw.mit.edu/about/our-history/>
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf
- Program Kultura (2007–2013)*, http://europa.eu/legislation_summaries/culture/l29016_pl.htm
- Projects: eContentplus Programme projects | Europa – Information Society*, http://ec.europa.eu/information_society/apps/projects/index.cfm?menu=secondary&prog_id=ECP
- Spółeczeństwo informacyjne. Krok naprzód, dwa kroki wstecz*, red. P. Sienkiewicz, J.S. Nowak, Polskie Towarzystwo Informatyczne – Oddział Górnośląski, Katowice 2008.
- Strategia Rozwoju Nauki w Polsce do roku 2015*, MNiSW, 2008, http://www.bip.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/77d8b666cc1470d4ab1970127bf475a6.pdf
- The Economic Contribution of the Creative Industries to the EU in terms of GDP and Employment*, <http://www.teraconsultants.fr/issues/The-Economic-Contribution-of-the-Creative-Industries-to-EU-in-GDP-and-Employment>
- Throsby C.D., *Ekonomia i kultura*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2010.
- Timothy Gowers, w: *Wikipedia, the free encyclopedia*, http://en.wikipedia.org/wiki/Timothy_Gowers
- Towards a European research area. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.*, 2000, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52000DC0006>
- Unia Europejska. Informator o polityce kulturalnej*, [http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/5C1A2848DFCFBB24C1256E7B00485ED0/\\$file/inf08.pdf](http://www.cie.gov.pl/HLP/files.nsf/0/5C1A2848DFCFBB24C1256E7B00485ED0/$file/inf08.pdf)
- Ustawa z 30 kwietnia 2010 o Narodowym Centrum Badań i Rozwoju, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20100960616>
- Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 o Narodowym Centrum Nauki, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20100960617>
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19940240083>
- Wdrożenie i promocja otwartego dostępu do treści naukowych i edukacyjnych. Praktyki światowe a specyfika polska, przewidywane koszty, narzędzia, zalety i wady*, ICM UW, Warszawa 2011, http://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/1545/20120208_EKSPERTYZA__OA__ICM.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- What is Free Software? – FSFE*, <http://fsfe.org/about/basics/freesoftware.en.html>
- Zalecenie Komisji z dnia 17 lipca 2012 r. w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony*, 2012, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:194:0039:0043:PL:PDF>